

UDK 811.222.1'374.4=163.4*3
DOI: 10.33669/KJ2025-36-10
Rad primljen: 8. 12. 2025.
Rad prihvaćen: 15. 12. 2025.

Prikaz

Amira Turbić-Hadžagić

redovni profesor u trajnom zvanju
Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli
amira.turbic@untz.ba
<https://orcid.org/0000-0002-7110-0151>

***O Rječniku farsizama u bosanskom jeziku* autorica Đenite Haverić i Amele Šehović**

U ovoj godini završen je jedan najkrupnijih poslova iz naše leksikografije u izdanju Instituta za jezik – Univerzitet u Sarajevu i Kulturnog centra Ambasade Islamske Republike Iran *Rječnik farsizama u bosanskom jeziku* autorica Đenite Haverić i Amele Šehović.

Autorice Rječnika već su poznate po svome leksikografskom radu i priznate bosanskohercegovačke profesorice i naučnice. Leksikografski rad dviju autorica iznijet ću ukratko.

Rječnik farsizama u bosanskom jeziku Đenite Haverić i Amele Šehović obaseže 326 strana i sastoji se od ovih poglavlja: *O Rječniku, Popis skraćenica i simbola, Perzijski alfabet, Arapski alfabet, Turski alfabet, Riječi perzijskog porijekla, Riječi diskutabilnog porijekla, Muška imena, Ženska imena, Imena sa sastavnicama perzijskog, arapskog i turskog porijekla, Izvori i Literatura.*

U uvodnom dijelu *O Rječniku* autorice obrazlažu razloge za njegovo objavljivanje, ističući potrebu za sistemskom obradom leksičkih slojeva perzijskog porijekla u bosanskom jeziku, te da je Rječnik nastao kao rezultat višegodišnjeg istraživanja, koje je obuhvatilo pisane, usmene i dijalektalne izvore, s posebnim naglaskom na kulturno-historijski kontekst i jezičke kontakte.

Predstavljeni korpus u ovome Rječniku obuhvata riječi koje su se kroz stoljeća integrirale u bosanski jezik, bilo putem osmanske administracije, trgovine, zanatstva, religije ili svakodnevnog govora. Građa Rječnika podijeljena je u tri tematske cjeline:

1. Riječi perzijskog porijekla – leksičke jedinice s potvrđenim etimološkim korijenom u perzijskom jeziku
2. Riječi diskutabilnog porijekla – izrazi čije se porijeklo ne može jednoznačno utvrditi, ali pokazuju moguće perzijske, arapske, turske ili slavenske slojeve
3. Rječnik vlastitih muških i ženskih imena perzijskog porijekla – lična imena prisutna u bosanskoj tradiciji, s etimološkim, semantičkim i kulturološkim komentarima

Čitav *Rječnik* zasniva se na građi koja je prikupljana “iz rječničkih izvora na bosanskom, srpskohrvatskom i perzijskom jeziku, nešto manje i na turskom jeziku” (...) ovo je biserna niska iz koje su posebno izdvojile “književnoumjetnička djela, od kojih veći dio predstavlja narodno stvaralaštvo, no nije zanemariv ni udio domaćih pisaca, uglavnom iz perioda od 16. do 20. vijeka” (str. 7).

Ovako pažljivo odabrana i sistematizirana građa povezuje jezičko naslijeđe s kulturnim i historijskim slojevima, otvarajući prostor za dublje razumijevanje *perzijskog jezičkog utjecaja na bosanski* i njegovu integraciju kroz stoljeća. Središnja su poglavlja *Riječi perzijskog porijekla* i *Rječnik vlastitih muških i ženskih imena perzijskog porijekla* u kojima su autorice ponudile sve riječi perzijskog porijekla u bosanskome jeziku, osim prisvojnih pridjeva “izuzev ukoliko su sastavni dio nekog vezanog izraza, frazeme ili poslovice ili ukoliko imaju preneseno značenje” (str. 8).

Ovaj dragocjeni *Rječnik farsizama u bosanskom jeziku* autorica Đenite Haverić i Amele Šehović zasniva se na građi koja je prikupljana od 2013. do 2025. godine, “a čini sastavni dio i njihovih ranijih istraživanja iz ove oblasti.” Građa je prikupljana iz rječničkih izvora na bosanskom, srpskohrvatskom, arapskom, perzijskom i turskom jeziku.

Posebnu vrijednost Rječniku daju riječi koje nisu potvrđene u postojećim bosanskim leksikografskim izvorima, kao što su *čorbadžiluk*, *fetihnama*, *hodžusija*, *piričnjača*, *prepehlivaniti*, *rahvaniti*, *sindžirče* — čime se otvara prostor za bosnističku leksikografsku, dijalektološku, historijsku i semantičku nadogradnju.

Korpus je obogaćen i primjerima iz književnoumjetničkih djela, s naglaskom na narodno stvaralaštvo, ali i na autorske tekstove domaćih pisaca od 16. do 20. stoljeća. Svi primjeri su navođeni autentično, izvorno, bez intervencija, čime se čuva izvorna jezička slika i stil.

Zahvaljujući ovom bogatom korpusu, rječnički dio, u ovoj knjizi, obogaćen je s preko 900 novih primjera, a dodatnu vrijednost čine ustaljeni izrazi, frazeme i poslovice s riječima perzijskog porijekla, uz detaljan opis značenja i konteksta.

Sastavni dio Rječnika čine i vlastita muška i ženska imena perzijskog porijekla — ukupno 250 imena, uključujući i ona mješovitog sastava (perzijsko-arapsko-turskog), čime se potvrđuje kulturna i onomastička dubina perzijskog sloja u bosanskome jeziku, naravno i u orijentalnim jezicima.

Ovom knjigom autorice su potvrdile da perzijsko leksičko naslijeđe nije samo jezički trag prošlosti, već živa prisutnost u govoru, pamćenju i identitetu.

Rječnik farsizama u bosanskome jeziku nije samo lingvistički dokument, već kulturna mapa, poziv na dijalog, istraživanje i očuvanje jezičkog bogatstva koje nas povezuje s Istokom, ali i sa sobom.

Rječnik obuhvata, navode autorice na 7. strani, 1.929 osnovnih riječi i izvedenica, od kojih su 862 osnovne riječi. (...) od čega:

- 114 muških imena perzijskog porijekla;
- 100 ženskih imena perzijskog porijekla;
- 18 muških imena mješovitog porijekla (arapskog, perzijskog i/ili turskog);
- 18 ženskih imena mješovitog porijekla (arapskog, perzijskog i/ili turskog).

Dakle, *Rječnik farsizama u bosanskom jeziku* “čini 250 muških i ženskih imena.” (str. 7). pri čemu se svako ime obrađuje etimološki, semantički i kulturološki, uz napomene o njegovoj upotrebi u bosanskom jeziku, dijalektalnim varijantama i dijasporskim transformacijama, a koja su nastala kao rezultat sistematske analize jezičnih slojeva, kulturnih utjecaja i historijskih migracija.

Građa je podijeljena prema spolu i porijeklu imena, s jasno definiranim kategorijama.

Prema tome, našle su mjesta jednako sve vrste riječi perzijskog porijekla, i toponimi, i antroponimi, i etnici, kako same tako i u raznovrsnim vezama i frazama, onako, kako su se i javljale u upotrebi na cijelom bosanskohercegovačkom području.

S obzirom na raspored rječničkih dijelova, Đenita Haverić i Amela Šehović izradile su specijalni abecedni rječnik, tako što su natuknice raspoređene abecedirano od početka riječi. Ovako koncipiran i obrađen *Rječnik farsizama u bosanskom jeziku*, zlatni je rudnik, u pravom smislu riječi, s mnogo podataka i o jeziku i o narodu koji ga je iznjedrio, kao i o književnim stvaraocima i njihovu stilu, s posebnim obzirom na ekscerpirane farsizme, a što je sve dio bosanskohercegovačke opće jezičke, književne i kulturne baštine.

Rječnik farsizama u bosanskom jeziku nije samo abecedni popis riječi s urađenom etimologijom riječi, nego, a to je važno istaknuti, sve su frekventnije lekseme u Rječniku sistematski prikazane i kao ustaljeni spojevi riječi (○) u kojima se te lekseme pojavljuju. Tako natuknicu **boza**, prati spoj riječi *tatar-~ boza*, što je, ustvari, boza koju spravljaју siromašni na selu od grubo mljevenog kukuruznog brašna. Ova varijanta boze bila je jeftinija, jednostavnija i dostupna siromašnijem sloju stanovništva, često bez dodataka (šećera, začina, klinčića) koji su činili gradsku bozu punijom, aromatičnijom i rafiniranijom. Uz natuknicu boza nalaze se frazeološki izrazi, kao što su: (□): *biti bistar k(a)o ~, prodavati ~u, prost k(a)o ~.*

S obzirom na to da znamo da je boza tradicionalno fermentirano piće od prosa, kukuruza ili pšenice, blago slatko-kiselo, mutno i gusto,

znamo i da je u Bosni i Hercegovini, boza dio kulinarske baštine, naročito u čaršijskim sredinama, gdje se nekada služila u bozadžinicama, uz rahatluk, šerbe i druge napitke.

Iako je boza cijenjeno piće u mnogim balkanskim i turskim sredinama, u idiomima se koristi metaforički – kao simbol mutnoće, neuvjerljivosti ili prostote. Ova semantička transformacija pokazuje kako se materijalna kultura pretače u jezičku sliku, često s dozom ironije, pa, i: društvene kritike.

Leksema **aščija** (**1.** onaj koji drži aščinicu, vlasnik aščinice **2.** kuhar: *postade prvi ~ iza aščibaše* (Biserje, 88) potječe iz perzijsko-turskog jezičkog sloja i duboko je ukorijenjena u kulturnu i kulinarSKU tradiciju Balkana, posebno Bosne i Hercegovine. Autorice ovu leksemu ekscerpiraju iz književnih djela, nalazeći je u posloVICAMA, poput: \diamond *Bog sreću dijeli a aščija čorbu* (Ljubušak, Nar. bl., 23); ili *Bog nafaku daje a aščija čorbu* (Ljubušak) (str. 26). To su izreke ili poslovice koje ističu podjelu uloga između Božije providnosti i ljudske djelatnosti. Bog daje sreću, nafaku, bereket, ali je aščija taj koji konkretno priprema i dijeli hranu. U bošnjačkom i bosansko-hercegovačkom kulturnom kontekstu aščije su bili važni nosioci javne prehrane u osmanskome i postosmanskome društvu. Njihove aščinice su bile mjesta okupljanja, razmjene vijesti, ali i očuvanja kulinarske tradicije. U mnogim gradovima Bosne i Hercegovine, aščinice su i danas sinonim za domaću, toplu, narodnu kuhinju. Natuknica **aščinica** također se nalazi na str. 26.

Poznato nam je da su aščinice bile srce čaršijske prehrane, mjesta gdje se nije samo jelo, već i razgovaralo, trgovalo, odmaralo.

U književnosti se često pojavljuju kao kulise društvenih zbivanja, teferiča, svakodnevnih rituala. Zuko Džumhur ih opisuje kao nijemi film u sto hiljada činova, pun života, mirisa i pospanih statista – čaršijskih prolaznika: *nijemi film u sto hiljada činova pun teferiča, ~ā i pospanih statista* (Džumhur, Nekrolog jednoj čaršiji, 22), str. 26.

Natuknice su u rječniku obrađene po pravilima savremene leksiKografske obrade. Nakon natuknice koja je tipografski istaknuta javlja

se gramatička odrednica: za imenice je to znak za rod, za glagole na perzijskom je gramatička odrednica gl., za pridjeve pridj. itd. Zatim, slijedi opis značenja riječi i potvrda natuknica u književnim djelima bosanskohercegovačkih pisaca. Uz frekventnije lekseme dati su i ustaljeni spojevi riječi (○) u kojima se one pojavljuju te frazeološki izrazi (□) i narodne poslovice (◇).

Primjeri natukničkih članaka:

bostāndžija <perz.-tur.> *m.* (u *mn.* ž.) **1. a.** onaj koji uzgaja bostan **b.** onaj koji prodaje bostan **2. jez. knjiž.** vrtlar, povrtlar: *na Vratniku čudan bostan kažu, ~ lijepa Hajrija* (101 sevd., 118:1–2) **3. hist. vojn. a.** (bostandžije) janjičarski rod vojske čiji je zadatak bio nadzirati carske bostane u Carigradu i njegovoj okolini; iz ovog reda regrutirala se carska garda **b.** pripadnik janjičarskog roda vojske □ **~i krastavce prodavati** **1.** davati lekcije iz čega kome koji to bolje zna **2.** raditi bespotreban, uzaludan posao **3.** varati, obmanjivati koga ◇ **ne prodaji ~i bostana** (< osm. tur. *bostancı* < perz. *būstān* i tur. suf. *-cı*), str. 47.

đevdīr <perz.> *m.* bakrena posuda za cijedenje; cjedilo, cjediljka ○ **~ kašika** šupljikasta kutlača (< osm. tur. *kevgir, kefgir* < perz. *kafgīr* – kašika za obiranje vrhnja, kajmaka, pavlake < perz. *kaf* – pjena, sapunica i perz. *gīr*, prez. osn. gl. *gereftan* – uzeti, uhvatiti), str. 107–108.

pejgāmbēr <perz.> *m. isl.* **1.** Božiji poslanik; vjerovjesnik: *~ dao ti da si* (Đikić, Sabrana djela, 123:2); *on je najprije stvorio Adem--a* (Kikić, Carska goveda i druge proze, 105); *da mi Muhamed ~ uđe u kuću, ovo bih pred njegov iznio!* (Kulenović, Ponornica, 61) **2.** (Pejgamber) vjerovjesnik Muhammed: *nee, ništa, nisam ružno mislila, ~a mi* (Biserje, Sušić, 431); *to je dato jedino ~u – opet će onaj starac.* (Ibrišimović, Ugursuz, 149) □ **vjerovati (u koga, u šta) kao u ~a** vjerovati bez razmišljanja (u koga, u šta), bez provjere činjenica (< osm. tur. *peygāmbēr, peyāmbēr* < perz. *peygāmbār, payāmbār* – glasnik, glasonoša; Božiji poslanik; vjerovjesnik < perz. *peygām, payām* – poruka, vijest i perz. *bar*, prez. osn. gl. *bordan* – odnijeti), str. 197.

Na osnovi predstavljenih primjera jasno se vidi da leksika perzijskog porijekla u bosanskome jeziku nije tek izolirani jezički sloj, već dinamičan

kulturološki sistem, prisutan u svakodnevnom govoru, kolektivnom pamćenju i jezičkoj praksi. Riječi poput *boza*, *aščija*, *aščinica*, te spojevi i idiomi koji iz njih proizlaze, svjedoče o višeslojnoj integraciji perzijskog naslijeđa u jezičku i kulturnu strukturu Bosne i Hercegovine.

Autorice Đenite Haverić i Amela Šehović smatrale su da će takav pristup – koji ne ostaje na nivou etimološkoga opisa, već uključuje semantičku, sintaksičku, frazeološku i kulturološku obradu – obogatiti saznanja o perzijskom leksičkom naslijeđu na više nivoa. I u tome su uspjele u cijelosti. One su ovim Rječnikom potvrdile da je jezik više od sistema znakova – on je nosilac tradicije, identiteta i društvene memorije.

Perzijski sloj u bosanskome jeziku nije samo trag prošlosti, već živa prisutnost, koja se ogleda u izrazu, metafori, gesti i svakodnevnoj komunikaciji.

Ekscerpirani korpus obuhvaća skoro sve aspekte društvenog i duhovnog života Bosne i Hercegovine, i Balkana od zemljoradnje, stočarstva, voćarstva, različitih zanimanja itd. do onomastičkog fonda (toponimije i antroponimije).

Glavni razlog znatno produljene upotrebe farsizama i nastanka književnih tekstova autorice povezuju s nastojanjem da se tokom višestoljetnog života pod Osmanskom državom, između ostalog i originalnom književnom produkcijom, posuđuju brojni farsizmi preko osmanskoturskog, koji su kopča i jedan dio u mozaiku formiranja bosanskohercegovačkoga identiteta i bosanskoga jezika u njemu, te su bosanskohercegovačka i bošnjačka književna ostavština, konačno, dobile pohvalan rječnički opis koji obuhvaća iscrpno etimologiziranje prvenstveno s perzijskog jezika (dijelom arapskog i turskog), s opisima značenja i primjera iz brojnih književnih djela kao istaknutih čuvara nacionalne historije i jezika, te njihova smještanja u historijski kontekst. Stoga, ova filološka knjiga, *Rječnik farsizama u bosanskom jeziku*, bit će pogodna i dragocjena u nastavi na svim katedrama na kojima se proučavaju orijentalni jezici i historija bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika u Bosni i Hercegovini, na Balkanu i svim slavističkim katedrama u svijetu, odnosno ovo je jedna od prevažnih bibliografskih jedinica na jezičkim

predmetima orijentalnih i slavističkih odsjeka, zatim na studijima uporedne slavenske i indoevropske filologije (opća lingvistika, poredbena lingvistika, historija jezika, frazeologija, leksikologija, leksikografija, dijalektologija), koja pruža puno iz goleme riznice bosanskoga jezika sa zanimljivom i mnogostrukom građom.

Inače, pri istraživanjima i radu na naučnim djelima poput *Rječnika farsizama u bosanskom jeziku*, izuzetno je važna saradnja bosnista i orijentalista. Takva interdisciplinarna povezanost ne doprinosi samo dubljem razumijevanju jezika u kontaktu, već i omogućava popunjavanje znanja pri istraživanju i valorizaciji bosanskoga jezičkog naslijeđa.

Bosanski jezik, sa svojim višeslojnim jezičkim, kulturnim i historijskim utjecajima, zahtijeva metodološku širinu i dijalošku otvorenost. Spoj lingvističke preciznosti i orijentalne filološke osjetljivosti otvara prostor za nova istraživanja, ali i za rekonstrukciju kulturnih slojeva koji oblikuju naš jezički identitet.

Ova saradnja nije tek tehnički doprinos pojedinačnih disciplina, već sukus odgovornosti prema jeziku kao kolektivnom pamćenju. U tom duhu, *Rječnik farsizama u bosanskom jeziku* ne predstavlja kraj, već temelj za daljnje zajedničke projekte — gdje se jezik ne proučava samo kao sistem, već i kao živa kulturna praksa, prostor susreta tradicije, znanja i stvaralaštva.

Također, zanimljivo je da *Rječnik farsizama u bosanskom jeziku*, autorica Đenite Haverić i Amele Šehović, ne zahtijeva nikakvo posebno predznanje pa može biti koristan svima, od stručnjaka i naučnika različitih naučnih oblasti do studenata i visokoobrazovane šire javnosti, s upozorenjem na zanimljiv naučni stil i lahku čitljivost teksta.

Više je vrijednosti ovoga Rječnika i jednu posebno ističemo: uporedni nazivi standardnoga bosanskog jezika, književnoga i razgovornoga funkcionalnog stila, koji su sistemski poredani.

Konačno, završen je jedan krupan posao iz naše leksikografije. Ovaj veliki historijski *Rječnik farsizama u bosanskom jeziku* autorica Đenite Haverić i Amele Šehović, jedan je od glavnih zadataka na dugom i vijugavom putu, koji je moralo proći leksikografsko djelo, a u kome se

ogleda historija naše književne riječi od prvih kontakata s orijentalnim jezicima do kraja 20. stoljeća. Velika je vrijednost ovoga golemog leksikografskog djela, koje će stajati naporedo s najboljima u redovima svoje vrste, jer, pruža nam dragocjenu građu za proučavanje našega jezika u svim pravcima savremene nauke o jeziku.

Rječnik farsizama u bosanskom jeziku ispunjava svoju naučnu misiju, pružajući bosnističkoj, slavenskoj i svjetskoj lingvistici bogat, naučno i stručno uređen izvorni materijal za specijalne studije o bosanskome jeziku u svim pravcima. – na prvome mjestu izrada rječnika orijentalizama u bosanskome jeziku.

Rječnik farsizama u bosanskom jeziku autorica Đenite Haverić i Amele Šehović prihvatamo s velikim zadovoljstvom i radošću, duboko svjesni da on znači krupan prodor u naučno prezentiranje farsizama u bosanskom jeziku i podržimo autorice, da nastave rad na ovome polju te da taj njihov daljnji rad bude usmjeren ka izradi rječnika orijentalizama u bosanskome jeziku, na temeljima koje je u ovom smislu postavio općepoznati Škaljićev Rječnik turcizama, kako bismo kao naučna i jezička zajednica ušli u red onih kulturnih naroda, koji su još davno ispunili svoj dug prema prošlosti svoga jezika, i jezičkih kontakata među jezicima u historiji. Stoga, svesrdno se nadam da će se ovaj projekt realizirati pri Akademiji nauka i umjetnosti BiH, gdje mu i jest bilo mjesto otpočetka.